

УДК 316.35:39

Інтеграційні та дезінтеграційні процеси етнічних спільнот у глобалізованому світі: виклики та тенденції

А.А. ПАРОНИКЯН

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, Харків, Україна

Авторське резюме

У статті досліджуються виклики та тенденції у сфері інтеграційних та дезінтеграційних процесів етнічних спільнот у глобалізованому світі. Встановлено, що етнічна дезінтеграція стає неминучим наслідком етнічної інтеграції, а її інтенсивність залежить від того, якими саме методами здійснювалася інтеграція: добровільними чи примусовими. Важливим є той факт, що в епоху глобалізації процеси інтеграції та дезінтеграції етнічних спільнот, які закладені в саму сутність етнічності, суттєво підсилюються. З'ясовано, що входження до культурного поля етнічних спільнот інших етносуб'єктів порушує стабільний етнічний баланс, сприяє виникненню явища «відторгнення іншого», призводить до етноконфліктів і, як наслідок, загрози дезінтеграції етнічних спільнот. Дезінтеграція найчастіше приводить до ослаблення взаємозв'язків і взаємодій між складовими частинами раніше цілісної системи у багатоетнічному суспільстві. Однак автор приходить до висновку, що процес дезінтеграції не можна розглядати як однозначно негативний, адже, з одного боку, він сприяє ослабленню та занепаду; а іноді й поділу багатоетнічних держав, але з іншого боку, – народженню нових, відродженню старих національних держав, що особливо актуально в умовах трансформації світового суспільства у напрямку до постіндустріальної та у подальшому інформаційної епохи. В цілому ж інтеграція і дезінтеграція змінюють одна одну залежно від глобальних процесів та їх трансформацій. Тому в епоху глобалізаційних викликів важливим є ефективне управління даними процесами для запобігання їх негативних наслідків.

Ключові слова: етнічні спільноти; глобалізація; інтеграція; дезінтеграція

Integration and disintegration processes of ethnic communities in a globalized world: challenges and trends

A.A. PARONIKIAN

V. N. Karazin Kharkiv national university, Kharkiv, Ukraine

Abstract

The article examines the challenges and trends in integration and disintegration processes of ethnic communities in the world of globalization. Established that ethnic disintegration is inevitable consequence of ethnic integration, and its intensity depends on what method is carried Integration: voluntary or forced. What is important is the fact that in the era of globalization integration and disintegration processes of ethnic communities that are inherent in the very essence of ethnicity, greatly amplified. It was found that entering to the cultural field of ethnic communities of other ethnic entities, penalized sustainable ethnic balance, contributes to the phenomenon of «rejection of other» causes of ethnic conflict and the consequent threat of disintegration of ethnic communities. Disintegration often leads to weakening of the linkages and interactions between components of the integrated system in a multi-ethnic society. However, the author concludes that the process of disintegration cannot be regarded as unambiguously negative because, on the one hand, it contributes to the weakening and decline; and sometimes division of multi-ethnic countries, but on the other hand - it contributes to the birth of the new and revival of the old nation-states, which is particularly important in conditions of transformation of the global community towards the post-industrial and information epoch in the future. In general, the integration and disintegration change each other depending on global processes and their transformations. Therefore, in the era of globalization's challenges it is important is the effective management of these processes to prevent adverse effects.

Keywords: ethnic communities; globalization; integration and disintegration

Интеграционные и дезинтеграционные процессы этнических сообществ в глобальном мире: вызовы и тенденции

А.А. ПАРОНИКЯН

Харьковский национальный университет им. В.Н. Каразина,
Харьков, Украина

Авторское резюме

В статье исследуются вызовы и тенденции в сфере интеграционных и дезинтеграционных процессов этнических сообществ в глобализационном мире. Установлено, что этническая дезинтеграция становится неизбежным следствием этнической интеграции, а ее интенсивность зависит от того, какими

именно методами осуществлялась интеграция: добровольными или принудительными. Важным является тот факт, что в эпоху глобализации процессы интеграции и дезинтеграции этнических сообществ, которые заложены в саму сущность этничности, существенно усиливаются. Установлено, что вхождение в культурное поле этнических сообществ других этносубъектов нарушает установившийся этнический баланс, способствует возникновению явления «отторжения другого», приводит к этноконфликту и, как следствие, угрозы дезинтеграции этнических сообществ. Дезинтеграция зачастую приводит к ослаблению взаимосвязей и взаимодействий между составными частями ранее целостной системы в многоэтническом обществе. Однако автор приходит к выводу, что процесс дезинтеграции нельзя рассматривать как однозначно негативный, ведь, с одной стороны, он способствует ослаблению и упадку, а иногда и разделению многоэтнических государств; но с другой стороны – и рождению новых, возрождению старых национальных государств, что особенно актуально в условиях трансформации мирового сообщества в направлении к постиндустриальной и в дальнейшем информационной эпохе. В целом же интеграция и дезинтеграция сменяют друг друга в зависимости от глобальных процессов и их трансформаций. Поэтому в эпоху глобализационных вызовов важным является эффективное управление данными процессами для предотвращения их негативных последствий.

Ключевые слова: этнические сообщества; глобализация; интеграция; дезинтеграция

Постановка проблеми. Демократичні реформи в сучасних суспільствах, як правило, супроводжуються активізацією груп населення, об'єднаних у спільноти за яким-небудь принципом з метою захисту власних прав. У поліетнічних суспільствах подібні спільноти частіше організуються на етнічній основі. Це цілком природно, оскільки етнічність є однією зі стійких характеристик людей, а етнічні цінності та установки виступають відбиттям індивідуального та групового сприйняття політичних і соціальних реалій. Етнічна ідентичність у сучасних суспільствах перебуває під впливом соціальних змін, які проходять під час глобалізаційних процесів, коли сама етнічність починає сприйматись як щось ситуативне та конструйоване. У таких процесах етнічність виступає детермінантою багатьох соціальних конфліктів і є засобом маніпуляції в етнополітичних ситуаціях, що може призводити до дезінтеграції поліетнічного соціуму. Натомість будь-який соціум тяжіє для самозбереження до зворотного процесу інтеграції, який передбачає об'єднання етнічних спільнот, їх цілісність та стабільність. У свою чергу глобалізація поки що не сформувала однозначних тенденцій, за якими можна було б окреслити інтегративні чи дезінтегративні складові цього процесу. Однак є очевидним, виходячи з ситуації, яка склалась у світі, що в самій сутності глобалізації присутні дезінтегративні виклики. Сьогодні частіше лунають заяви про автономізацію угорських, сербських і албанських націоналістів. Гострими залишаються етнічні проблеми в розвинутих, відносно стабільних країнах Європи. Про це, зокрема, свідчать сепаратистські вимоги проведення референдуму щодо відокремлення Каталонії від Іспанії, активізація руху за проголошення автономії Венеції та Шотландії. Близькими дані проблеми є й Україні, де етнічна проблема призвела державу практично до фрагментарного поділу за етнічною ознакою та заклала конфліктогенні підвалини трагічних подій на Донбасі та анексії АР Крим. Відповідно для наукового пошуку виникає актуальна потреба у вивченні явища глобалізації та її впливу на ін-

теграцію та дезінтеграцію етнічних спільнот.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання етнічності та етнічних спільнот досліджується у роботах провідних зарубіжних науковців – А. Бастіана, Дж. Беррі, Ю. Бромлея, П. Ван ден Берга, М. Кастельса, А. Коена, Д. Ротшильда, Е. Сміта, К. Янга та ін. У вітчизняній науковій літературі до аналізу тематики етнічності звертались такі науковці, як О. Антонюк, К. Вітман, В. Євтух, О. Картунов, О. Кривицька, О. Маруховська, М. Обушний, І. Онищенко, А. Кіссе, Г. Перепелиця та ін. Натомість питання інтеграції та дезінтеграції етнічних спільнот у добу глобалізації були розроблені лише почасти. Відповідно виникає потреба ґрунтовного аналізу даної проблематики з огляду на актуальність впливу глобалізаційних процесів на стан етнічних спільнот.

Мета дослідження. Автор має на меті дослідити виклики та тенденції у сфері інтеграційних та дезінтеграційних процесів етнічних спільнот у глобалізованому світі.

Виклад основного матеріалу. У соціологічному розумінні етнічна спільнота – це сукупність людей, які мають загальну культуру, говорять, як правило, на одній мові й усвідомлюють як свою спільність, так і свою відмінність від членів інших таких же людських груп [19, с. 236-266]. Етнічна спільнота – це соціальна спільність, але нерідко вона розуміється не тільки як соціальна, але і як біологічна. Адже етнічна спільнота може існувати, тільки постійно відтворюючись, – одні покоління представляють етносу заміщаються іншими, відбувається спадкування етнічних ознак [14, с. 9]. Почуття етнічної приналежності до спільноти формується під впливом об'єктивних умов життя людини й, виникши, існує вже багато в чому незалежно від його свідомості й волі. Важливий фактор у визначенні етнічної спільноти – це етнічна самосвідомість. Вона полягає в тому, що люди, які становлять етнічну спільноту, усвідомлюють свою приналежність саме до цієї, а не до якої-небудь іншої спільноти. Тим самим вони усвідомлюють дану спільність як «свою»,

а інші як «чужі», дану культуру як «свою», а інші як «чужі». Етнічна самосвідомість неможлива без самоназви. Якщо члени тієї або іншої культурно-мовної спільноти не мають етнічної самосвідомості, то ця спільнота не є етнічною [18]. Л.М. Дробижева вказує на те, що «етнічна ідентичність – це не тільки усвідомлення приналежності до етнічної групи, але й емоційно пофарбований образ «ми» і етнічні інтереси, відповідно до яких здійснюється діяльність [11, с. 131]. Таким чином, етнічною спільнотою може вважатися певна кількість людей з однаковою ідентичністю лише в тому випадку, коли вони досить згуртовані, якщо не територіально, то, принаймні, політично або духовно.

Однак етнічна спільнота не є статичною структурою у суспільстві, а особливо у багатоетнічній державі. О. Картунов визначає нескінченну зміну процесів інтеграції та дезінтеграції однією із закономірностей етнополітичного розвитку людства. Дослідник стверджує, що «дезінтеграційні процеси, особливо на міждержавному, міжнародному рівні, є свідченням входження в процес або перебування народу (народів) на етапі національно-державного будівництва, а також засобом створення або збереження власної держави» [15, с. 216]. Отже, логіка перебігу етнополітичних процесів вказує на те, що будь-яка етнополітична інтеграція має кілька шляхів розвитку: 1) поглиблення інтеграції; 2) дезінтеграція. Іншими словами, еволюціонувати етнополітичне наддержавне утворення може лише за рахунок поглиблення інтеграції, інакше приречене на розпад та дезінтеграцію [10, с. 22].

Варто відзначити, що саму сутність терміну «дезінтеграція» як протилежного «інтеграції» можна сформулювати як розпад, поділ на частини цілісної структури, ослаблення, порушення зв'язків у єдиній системі. Отже, якщо інтеграція дозволяє одержувати вигоди від об'єднання розрізнених частин у єдине ціле, то дезінтеграція послабляє їх взаємну залежність. Інтегративні й дезінтегративні тенденції присутні одночасно в кожному інтеграційному угрупованні. Домінування інтегративних забезпечує її стійке існування.

Тобто етнічна дезінтеграція стає неминучим наслідком, продовженням етнічної інтеграції. У свою чергу, її інтенсивність, а також віддаленість у часі залежить від того, якими методами здійснювалася інтеграція – добровільними (внаслідок згоди, домовленостей держав) чи примусовими (внаслідок воєн, незаконного захоплення території).

Американський соціолог К. Дойч, який досліджував процеси інтеграції та дезінтеграції держав, назвав основними причинами дезінтеграції держав наступні: процеси соціальної, етнополітичної мобілізації, які домінують над процесами асиміляції та набуття спільної політичної ідентичності; посилення економічного або політичного тиску на одну зі складових

держави (особливо це фактор відчутний за чіткого поділу на регіони-донори та дотаційні регіони); посилення регіональної, економічної, етнічної диференціації, яку не можуть компенсувати інтеграційні процеси; ослаблення внутрішньої комунікації між складовими держави, намагання вилучити окремі регіони з процесу прийняття рішень; неспроможність влади проводити необхідні реформи та вирішувати проблеми етносуб'єктів; закритість політичної еліти – ротаційні процеси не означають появи нових представників або реалізації нових ідей, в результаті величезного впливу набувають опозиційні еліти [6, р. 197]. На думку вченого, ці причини призводять до того, що певні регіони держави або певні соціальні/етнічні прошарки втрачають можливість реалізовувати свої інтереси в конкретній державі. Якщо на соціальні, економічні та політичні розбіжності нашаровується етнічна диференціація, то дезінтеграція такої держави неминуча. Невдоволена складова стає тією силою, яка руйнує систему або дестабілізує її настільки, що вона стає надзвичайно вразливою щодо зовнішніх загроз. Інколи достатньо одній частині держави лише ініціювати процес дезінтеграції, який у результаті завершується розпадом державного утворення. К. Дойч називав створення наднаціональних, міждержавних об'єднань засобом протидії етнонаціоналізму в окремих державах – складових. Водночас вчений наголошував на їх нестабільності та небезпеці повернення до «агресивного націоналізму».

Натомість в епоху глобалізації процеси інтеграції та дезінтеграції етнічних спільнот, які закладені в саму сутність етнічності, суттєво підсилюються.

Глобалізація є сукупністю сучасних явищ, процесів і структур, яку можна виразити у взаємозалежності, взаємопроникненні та взаємозумовленості різноманітних компонентів сучасного світу й світового співтовариства. Глобалізація полягає в інтернаціоналізації економіки, розвитку єдиної системи світового зв'язку, зміні та ослабленні функцій національних держав, активізації діяльності транснаціональних недержавних утворень. У даному аспекті І.С. Бакланов справедливо підкреслює, що етнічні процеси в умовах глобалізації спрямовані на інтеграцію або диференціацію (тобто дезінтеграцію) культури. Це обумовлено пошуком ідентичності в контексті наростаючої сьогодні культурної уніфікації [9, с. 396].

За сучасних реалій процеси глобалізації відбуваються паралельно з процесами етнічної ідентифікації, етнорегіоналізації та релігійного розмежування. Це створює калейдоскоп різноспрямованих векторів етнополітичного розвитку як інтеграційних, так і дезінтеграційних. Під тиском викликів глобалізації прояв, відсутність або наявність міжетнічної рівноваги стали параметром стабільності мультикультур-

них країн. У даному аспекті з поглибленням глобалізації суспільства етнічність не втрачає свого політичного потенціалу. Протягом розвитку суспільства етнічність поступово ставала значним фактором впливу на практичну політику, набувала рис політизованої етнічності. Під впливом глобалізації відбувається політизація етносів.

На переконання Дж. Ротшильда, Е. Сміта, К. Уільямса, політизації етносів сприяли наступні чинники. По-перше, це етнічна строкатість, тобто існування в обмеженому географічному просторі етносів з різними ментальностями, культурно-лінгвістичними й іншими відмінностями. По-друге, обтяженість їх історичної спадщини «згадками про війни», образи, травми (історична пам'ять етносів). По-третє, поява в етнічному середовищі політичних лідерів, здатних очолити національний рух проти існуючого статус-кво. Політизація етносів означає: дати можливість людям усвідомити роль політики у збереженні етнокультурних цінностей та самобутності; мобілізувати їх на формування етнічних груп зі спільною самосвідомістю; спрямувати їх поведінку в сферу політичної діяльності [8, р. 6]. Тобто політизація етнічності – це перетворення етнічного фактора на інструмент боротьби за владу. Зміна статусу політичних еліт етносів щодо влади – головна причина формування в суспільстві політичних конфліктів. Політизована етнічність спричиняє в багатосегментованому суспільстві небезпеку фундаменталізму та національного фанатизму – «пошук ворога» та жорсткого протиставлення.

Варто констатувати, що надмірна політизація етнічного чинника призводить до етнічної селекції, відкидає потенціал будь-якого порозуміння в системі міжетнічних відносин та призводить до дезінтеграції етнічних спільнот. Адже за умов етнічної різноманітності, нових викликів глобалізації XXI ст. політизована етнічність створила міфологізацію символічного простору, призвела до стану тривожності та недовіри в суспільстві. Це здатне збільшувати потенціал конфліктності, поляризує соціум на «своїх»/«чужих», руйнує сталу ціннісну систему. Конструювання образу «іншого» стало постійною домінантою ідентифікаційної сфери, створює ризики «відторгнення». К. Карнер в даному контексті вважає, що «глобалізація впливає на конструювання та трансформацію етнічних ідентичностей декількома шляхами. По-перше, вона створює «значимих інших», на чію «присутність» треба реагувати створенням чітких кордонів власної групи (ідентичність); по-друге, зміна етнічних ідентичностей відбувається як реакція на економічну силу ринку. Якщо глобалізація в основному сприяє формуванню гомогенних наративів етнічної ідентичності, то громадянське суспільство – навпаки. Так, наприклад, проблема біженців відразу ділить громадянське суспільство на два табори: права громадян vs прав людини. На індивіду-

альному рівні ці механізми конструювання та зміни етнічних ідентичностей накладаються на дискурси ностальгії за «автентичним» національним минулим і реальним досвідом гібридності повсякденного міського життя» [7].

Дійсно, одним з наслідків глобалізації є активізація міграційних рухів, які сприяють порушенню сталого етнічного балансу, виникненню явища «відторгнення іншого», призводять до етноконфліктів. За умов зміни відносин між етнополітичними суб'єктами складається нова модель національного самоототожнення, що призводить до зміни традиційних світоглядних орієнтирів, виникнення етнічного націоналізму та релігійного радикалізму. Через наплив іммігрантів з країн третього світу у середовищі традиційних етносів формується готовність «захистити свою ідентичність». Як вказує В. Кремень, «постіндустріальну хвилю міграції в європейській державі, країні великої «8», можна порівняти лише з Великим переселенням народів. Глобалізація розмиває цю систему, змішує національні карти, ламає стереотипи. Темношкірі власники німецьких паспортів ведуть переговори з іспаномовними американцями. Критеріями суспільного розмежування «наших» / «інших» стали мова, зовнішність, релігійна належність, етнічне походження. Однак там, де міжетнічна взаємодія відбувається за ознакою титульності, нормою стають етноконфлікти та розігрування в суспільстві етнічної карти [16, с. 28].

Звідси головними у питанні дезінтеграції етнічних спільнот є аспекти етнічного кордону як «концепт феноменологічного поля», відображення сучасної тенденції поділяти соціум «на своїх» і «чужих» за ознакою етнічної належності. Слід зауважити, що альтернатива «ми»/«вони» є проявом соціокультурної організації етнічної спільноти. Етнічний кордон як одиниця соціокультурного виміру відображає маркування етносом ареалу «культурної своєрідності і свободи». Власне уявлення етносу про кордони «культурної своєрідності» відображає дистанцію «ми»/«вони» між етнічними групами [17, с. 320]. У кінцевому підсумку намагання універсалізації відмінностей здатне провокувати конфліктність, яка максимально дезінтегрує етнічні спільноти. Своєрідно тлумачить проблеми дезінтеграційних викликів глобалізації етнічним спільнотам іспанський соціолог Мануель Кастельс. Аналізуючи етнічну ідентичність, Кастельс вказує, що «невблаганна мережева логіка» спонукає до постійного вибору: або ми всередині мережі, або поза нею. Через те, що світ постійно «інтегрується в глобальні мережі влади і багатства поряд з подальшим розвитком інформаційних технологій, необхідність постійного вибору стає навіть ще більш деспотичною і зовсім не залишає місця для примирення або компромісу розвинутих технологій і духовності». На переконання М. Кастельса, «індивідуалістична концепція іден-

тичності поступово потрапляє у кризовий стан через неминучу самотність і парадоксальну ізоляцію». Він доводить, що парадокс у тому, що «неконтрольований зв'язок глобальних мереж розхитує так звану «індивідуалізовану ідентичність» і перегорює суверенність і самодостатність на абсолютну самотність». Саме це спричиняє «пошук нових зв'язків навколо ново сконструйованих ідентичностей осіб» [5, р. 22-23]. Кастельс впевнений, що справжньої гармонії «досягнуть тільки світові еліти, які населяють безчасовий простір потоків глобальних мереж». Альтернатива існує тільки поза мережею в ідентичностях «опору або захисту» [5, р. 11]. Згідно з його концепцією, головний критерій формування етносу – «культурна громада, захисний притулок від жорстокого зовнішнього світу і фундаментальних загроз зламу тисячоліть» [4, р. 65]. Дійсно, етнічність реагує на процеси глобалізації посиленням відцентрових тенденцій, зростанням етнорегіоналізму, виникненням напруженості в системі міжетнічної взаємодії. Серед кількох етнічно-орієнтованих парадигм, як правило, превалює та, для якої цінності власної спільноти вищі за будь-які інші. Абсолютизація етнічних ідентичностей «притягання» / «захисту» породжує етнічні чистки та прояви ксенофобії в суспільстві. Тому така негативна динаміка спонукає до більш пильної уваги стосовно цих типів ідентичностей, які в науковій літературі дістали назву гібридних та розпоршених. Як підкреслює В.Б. Євтух формуванню останніх сприяє транснаціоналізація етнічностей в умовах інтенсифікації розвитку мережеских суспільств [13, с. 10].

Відповідно, незважаючи на позитивні тенденції розвитку сегментів полікультурного простору, глобалізація створюватиме ризики, породжені прагненням етноспільнот до консервування власної етнічної самобутності. А це сприяло виникненню нових етнічних кордонів. Особливо це стосується поліетнічних держав, які ще не здійснили перехід від індустріального до постіндустріального суспільства.

Так, причиною виникнення в одних регіонах світу процесів інтеграції, а в інших дезінтеграції є нерівномірний соціально-економічний та етнополітичний розвиток. У цьому зв'язку характерно, що в Західній Європі панують інтеграційні процеси, а в Східній – дезінтеграційні. Західну та Східну Європу розділяє ціла епоха – приблизно в 100-150 років. Західна Європа вступила в постіндустріальну та частково навіть в інформаційну стадію свого розвитку. Для цих стадій характерний занепад ролі національної держави, помірний суверенітет, ослаблення націоналізму, зріла ринкова економіка, розвинене громадянське суспільство, відкритість, демократизм, сформованість політичних націй, децентралізація, панування принципів федералізму або регіоналізму, пріоритет прав людини тощо. Все це сприяє об'єднанню та нейтралізації протиріч. Східна Європа усе ще пе-

ребує на індустріальній, а подекуди й на доіндустріальній стадії розвитку, яким властиві такі риси, як доринкова економіка, будівництво національних держав, абсолютизація суверенітету; підйом етнонаціоналізму та етніцизм, формування політичних націй, відсутність громадянського суспільства, панування принципів централізму та унітаризму, силові методи вирішення конфліктів, пріоритет прав спільноти тощо. Означена характеристика відповідає стану справ і в пострадянських країнах.

Тому для подолання дезінтеграційних процесів етнічних спільнот, характерних для частини пострадянських країн, у тому числі й України, держава повинна визначити напрямку розвитку та вектори інтеграції. У даному аспекті існуючі теорії та концепції побудови етнічності можуть бути зведені до двох основних підходів: примордіалізм (Е. Шилз, К. Гірц, Дж. Фішман, В. Коннор) та модернізм (Б. Андерсон, Е. Гелнер та Е. Хобсбаум). Примордіалістські теорії звертають увагу на антропологічні, культурні та мовні аспекти етногенезу, яка являється передумовою націогенезу. Модерністи зосереджуються здебільшого на ідеологічних, політичних, економічних, соціальних, рідше - на культурних аспектах націогенезу.

Однак, думається, що для відповіді з боку України на виклики глобалізації, проблему збереження цілісності держави та припинення процесів дезінтеграції етнічних спільнот, варто звернутись до розробок у цій сфері канадського вченого Дж. Беррі та його теорії акультурації.

Згідно з визначенням Дж. Беррі, на акультурацію впливають одночасно два фактори, які визначають вибір основних чотирьох стратегій поведінки етнічних спільнот. Цими факторами є збереження культури (необхідність підтримки культурної ідентичності) і участь у контактах із більшістю (якою мірою меншості включаються в інонаціональну культуру чи залишаються серед «своїх»). Залежно від варіантів відповідей на ці питання, Дж. Беррі визначив чотири стратегії акультурації: асиміляція, сепарація (сегрегація), маргіналізація та інтеграція [2]. Перші три стратегії призводять до дезінтеграції етнічних спільнот. Лише планомірне втілення інтегративної стратегії для збереження цілісності етнічних спільнот у державі.

На думку Дж. Беррі, підтримка культурного різноманіття, в основі якого різні етнічні ідентичності, представляється можливим на основі загальних, поділюваних усіма цінностей [1]. У ході більш пізніх досліджень науковцем були розроблені умови успішності стратегії міжкультурної інтеграції та показано, що інтеграційна стратегія може бути успішною лише в тому випадку, якщо домінуюча етнічна спільнота має необхідні міжкультурні установки, у числі яких установки мультикультурної ідеології, заснованої на позитивному сприйнятті членами домінуючої групи міжкультурних розходжень і культурної розмаїтості, а також

наявність інтегруючої ідентичності, поділюваною групою більшості та групами меншин [3]. Таким чином, важливою умовою адаптації у суспільстві стратегії міжкультурної інтеграції виступає етнорелятивна свідомість і прийняття існуючих у суспільстві міжкультурних розходжень. В ідеалі, як вважає Дж. Беррі, стратегія інтеграції вимагає від груп етнічних спільнот поступової адаптації до цінностей домінуючого суспільства, а більшість має адаптувати соціальні інститути (освіту, культуру, управління, судову справу тощо) для їх кращої відповідності потребам багатоетнічного суспільства.

Висновки. У сучасному світі, процеси в якому знаходяться під суттєвим впливом глобалізації, посилюються проблеми інтеграції та дезінтеграції етнічних спільнот. Входження до культурного поля етнічних спільнот інших етносуб'єктів порушує сталий етнічний баланс, сприяє виникненню явища «відторгнення іншого», призводить до етноконфліктів і, як наслідок, загрози дезінтеграції етнічних спільнот. Дезінтеграція найчастіше приводить до ослаблення взаємозв'язків і взаємодій між складовими частинами раніше цілісної системи у багатоетнічному суспільстві. Однак процес дезінтеграції не можна розглядати як однозначно негативний, адже, з одного боку, він сприяє ослабленню та занепаду; а іноді й поділу багатоетнічних держав, але, з іншого боку, – і народженню нових, відродженню старих національних держав, що особливо актуально в умо-

вах трансформації світового суспільства у напрямку до постіндустріальної та в подальшому інформаційної епохи. В цілому ж інтеграція і дезінтеграція змінюють одна одну залежно від глобальних процесів та їх трансформацій. У результаті технологічного розвитку розрив між державами зростає, що сприяє змінам в основних інтеграційних об'єднаннях і виникненню нових інтеграційних об'єднань, адаптованих до глобальних процесів. Але для ефективного управління інтеграцією та дезінтеграцією на основі глобалізаційних викликів та тенденцій необхідним є вибір найбільш ефективної стратегії. У даному аспекті інтегральна стратегія Дж. Беррі найбільш придатна для реалізації в мультикультурному суспільстві, в якому рівень упереджень є відносно низьким, існують позитивні взаємовідносини між різними культурними групами, досить широким є діапазон культурних цінностей суспільства, зримо виявляється ідеологія міжетнічної толерантності. Як справедливо зазначив В.Б. Євтух, міжетнічна толерантність є терпимим ставленням представників однієї етнічної спільноти до представників іншої спільноти, до відмінних культурницьких традицій, готовність до позитивної взаємодії з носіями різноманітних етнічностей [12, с. 54]. У подальших дослідженнях увагу буде звернуто на особливості інтеграції та дезінтеграції у глобалізованому світі окремих етнічних спільнот, у тому числі й вірменської етнічної спільноти.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Berry J.W. Acculturation as varieties of adaptation [Text] / J.W. Berry // *Acculturation: Theory, models and some new findings* / ed. by A. Padilla. – N.Y., 1980. – P. 9-25.
2. Berry J.W. Conceptual approaches to acculturation [Text] / J.W. Berry // *Acculturation: Advances in theory, measurement and applied research*. – Washington, DC: American Psychological Association, 2003. – pp. 27.
3. Berry J.W. Multicultural and ethnic attitudes in Canada: Overviews of the 1991 survey [Text] / J.W. Berry, R. Kalin // *Canadian Journal of Behavioral Science*. – 1995. – № 27.
4. Castells M. The Power of Identity, The Information Age: Economy, Society and Culture [Text] / M. Castells. – Vol. II. – Cambridge, MA; Oxford, UK: Blackwell, 1997. – 75 p.
5. Castells M. The Rise of the Network Society. The Information Age: Economy, Society and Culture [Text] / M. Castells. – Vol. I. – Cambridge MA, Oxford, UK: Blackwell, 1996. – 186 p.
6. Deutsch K. Analysis of International Relations [Text] / K. Deutsch. – N.Y., Prentice Hall College Div, 1968. – 320 p.
7. Karner C. Negotiating National Identities. Between globalization, the past and the 'other' [Text] / C. Karner. – Farnham: Ashgate, 2011. – 274 p.
8. Rothschild J. Ethnopolitics: A Conceptual Framework [Text] / J. Rothschild. – New-York: Columbia University, 1981. – 185 p.
9. Бакланов И.С. Человек этнический: проблема этнической идентичности // *Вопросы социальной теории [Электронный ресурс]* / И.С. Бакланов, Т.В. Душина, О.А. Микеева // *Вопросы социальной теории*. – Режим доступа: <http://iph.ras.ru/uplfile/root/biblio/vst/2010/20.pdf> – Название с экрана.
10. Вітман К.М. Тенденції етнополітичної дезінтеграції в європейському просторі [Текст] / К.М. Вітман // *Актуальні проблеми політики*. – 2015. – Вип. 54. – С. 20-29.
11. Дробіжева Л.М. Этническая идентичность [Текст] / Идентичность как категория политической науки : словарь терминов и понятий. Т. 1. / [отв. ред. И. С. Семененко]. – 208 с. // *Политическая идентичность и политика идентичности: в 2 т. М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2011.*
12. Євтух В.Б. Концептуальні конструкти етносоціальних реалій: досвід трьохлітніх досліджень [Текст] / В.Б. Євтух. – К.: НПУ ім. Драгоманова, 2010. – 86 с.
13. Євтух В.Б. Етнічність у транснаціональному соціальному просторі: дизайн дослідницького проекту [Текст] / В.Б. Євтух // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. – 2013. – № 1. – С. 3-26.
14. Замиралова Т.А. Этнология [Текст]: конспект лекций / Т.А. Замиралова, С.Б. Крих. – Омск, 2008. – 52 с.
15. Картунов О.В. Вступ до етнополітології [Текст]: підручник / О.В. Картунов. – К.: Ін-т економіки,

управління та господарського права, 1999. – 300 с.

16. Кремень В. Толерантність як імператив: ідентичність у добу глобалізації [Текст] / В. Кремень, В. Ткаченко // Політичний менеджмент. – 2011. – № 2. – С. 14-32.

17. Крим в етнополітичному вимірі [Текст] / За ред М. Панчука. – К.: Світогляд, 2005. – 533 с.

18. Манохина Т.Н. Этнические общности и их характеристика [Электронный ресурс] / Т.Н. Манохина // Социальная структура, социальные институты и процессы. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/etnicheskie-obschnosti-i-ih-harakteristika.pdf>. – Название с экрана.

19. Семенов Ю.И. Производство и общество [Электронный ресурс] / Ю.И. Семенов // Социальная философия. Курс лекций: учебник. – Режим доступа: http://scepsis.net/library/id_67.html – Название с экрана.

Стаття надійшла до редакції 16.06.2016

REFERENCES:

1. Berry J.W. Acculturation as varieties of adaptation // Acculturation: Theory, models and some new findings / ed. by A. Padilla. – N.Y., 1980. – pp. 9-25. (in English).
2. Berry J.W. Conceptual approaches to acculturation // Acculturation: Advances in theory, measurement and applied research. – Washington, DC: American Psychological Association, 2003. – pp. 27. (in English).
3. Berry J.W., Kalin R. Multicultural and ethnic attitudes in Canada: Overviews of the 1991 survey // Canadian Journal of Behavioral Science. – 1995. – № 27. (in English).
4. Castells M. The Power of Identity, The Information Age: Economy, Society and Culture / M. Castells. – Vol. II. – Cambridge, MA; Oxford, UK: Blackwell, 1997. – 75 p. (in English).
5. Castells M. The Rise of the Network Society. The Information Age: Economy, Society and Culture / M. Castells. – Vol. I. – Cambridge MA, Oxford, UK: Blackwell, 1996. – 186 p. (in English).
6. Deutsch K. Analysis of International Relations. - N.Y., Prentice Hall College Div, 1968. – 320 p. (in English).
7. Karner C. Negotiating National Identities. Between globalization, the past and the 'other'. – Farnham: Ashgate, 2011. – 274 p. (in English).
8. Rothschild J. Ethnopolitics: A Conceptual Framework / J. Rothschild. – New-York: Columbia University, 1981. – 185 p. (in English).
9. Baklanov I.S., Dushina T.V., Mikeeva O.A. Chelovek etnicheskoy identichnosti voprosy sotsialnoy teorii [Ethnic Man: the problem of ethnic identity questions of social theory] Access: <http://iph.ras.ru/uplfile/root/biblio/vst/2010/20.pdf>. (in Russian).
10. Vitman K.M., 2015. Tendentsiyi etnopolitichnoyi dezintegratsiyi v evropeyskomu prostori [Ethno-political disintegration trends in the European space]. Aktualni problemi politiki 54, 20-29 (in Ukrainian).
11. Drobizheva L.M., 2011. Etnicheskaya identichnost [Ethnic identity]. Identichnost kak kategoriya politicheskoy nauki : slovar terminov i ponyatiy. Moscow, 208 (in Russian).
12. Evtuh V.B., 2010. Kontseptualni konstrukti etnosotsialnih realiy: dosvid trohlyitnih doslidzhen [The conceptual constructs of ethnic social realities: experience of three years research]. Kiev, 86 (in Ukrainian).
13. Evtuh V.B., 2013. Etnichnist u transnatsionalnomu sotsialnomu prostori: dizayn doslidnitskogo proektu [Ethnicity in transnational social space: the design of the research project]. Sotsiologiya: teoriya, metodi, marketing 1, 3-26 (in Ukrainian).
14. Zamiralova T.A., Krih S.B., 2008. Etnologiya : konspekt lektsiy [Ethnology: lecture notes]. Omsk, 52 (in Russian).
15. Kartunov O.V., 1999. Vstup do etnopolitologiyi : pidruchnik [Introduction to Ethnopolitology: textbook]. Kiev, 300 (in Ukrainian).
16. Kremen V., 2005. Tolerantnost yak imperativ: Identichnist v dobu globalizatsiyi [Tolerance as imperative: identity in the age of globalization]. PolItichniy menedzhment 2, 14-32 (in Ukrainian).
17. Krim v etnopolItichnomu vimiri, 2005. [Crimea in ethnic and political dimension]. Kiev, 533 (in Ukrainian).
18. Manohina T.N., 2015. Etnicheskie obschnosti i ih harakteristika [Ethnic communities and their characteristics] Access: <http://cyberleninka.ru/article/n/etnicheskie-obschnosti-i-ih-harakteristika.pdf>. (in Russian).
19. Semenov Yu.I. Proizvodstvo i obschestvo [Manufacturing & Society] Access: http://scepsis.net/library/id_67.html. (in Russian).

Паронікян Анжела Арменівна – аспірант

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Адреса: 61000, Харків, пл. Свободи, 4

Paronikyan Angela A. – postgraduate

V. N. Karazin Kharkiv national university

Address: 4, Freedom Sq., Kharkiv, 61000, Ukraine

Email: katerina.tregub@gmail.com

Паронікян Анжела Арменовна – аспірант

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

Адрес: 61000, Харьков, пл. Свободы, 4